

Ege Coğrafya Dergisi, 10 (1999), 293-304, İzmir
Aegean Geographical Journal, 10 (1999), 293-304, İzmir-TÜRKİYE

TÜRKİYE’NİN KALKINMASINDA BİR GÜÇ KAYNAĞI : NÜFUS¹

A Power Source in the Development of Turkey: Population

Arife KARADAĞ

<akaradag@edebiyat.ege.edu.tr>

Abstract

Human sources are important in developments and improvements of the country economy besides convenient natural conditions. Population is basic factor among the human sources. Furthermore, the real factor is quality not quantity in development. As it was in the past, today, there are people who think that economical and political power depend on number of population. Where as, today that social, economic and political conditions change rapidly. The reality is that quality and attribute is important, number is not. Moreover, it must be admitted that population is not source of power, it is a characteristic disadvantage.

As it known, population of the Turkey, which is in the countries that are still in improvement, increase rapidly. Population reached 56 473 035 in 1990 increasing for sixty three years from 13 648 270.

¹ 15-19 Nisan 1996 tarihinde Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlediği III. Coğrafya Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

According to the population pyramid of Turkey in 1990, % 35 of the people are between 0-14 ages, % 60.7 between 15-64 ages and % 4.3 of the people above the 65. This rate indicates that Turkey has young and dynamic population structure. But, % 40 of the people join into dependent population. Active population rate is % 60.7. However, people in this group don't give some help efficiently to the country economy. In spite of all education programmes, illiterate rate remained in % 19.5 and graduate people rate is only % 3.8. All these display thought-provoking reality of the Turkey. Sum up, increasing in population which has been continuing since 1950 causes the social-economic problems in our country. Besides that, increasing in population leads to be exhausted all natural sources and be reduced them, on the other hand it handicaps economical improvement and social development.

Özet

Kalkınmada ve ülke ekonomisinin gelişmesinde elverişli doğal koşulların yanında beşeri kaynakların da önemi büyüktür. Beşeri kaynaklar arasında ülke nüfusu temel unsurlardan birisidir. Bununla birlikte, kalkınmada esas olan nüfus miktarı değil, nüfusun nitelikleridir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde hala ekonomik yada politik gücün nüfus sayısına bağlı olduğu düşüncesine sahip olanlar bulunmaktadır. Halbuki, sosyal, ekonomik ve politik koşulların hızla değiştiği günümüzde, artık sayının değil, niteliğin ve kalitenin önemli olduğu bir gerçektir. Hatta nüfus sayısının birçok konuda ve alanda bir güç kaynağı olmaktan öte, bir zaaf kaynağı olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu bildirimizde, Türkiye nüfusunun demografik bazı özelliklerini ortaya koyarken, sayının veya niteliğin ülke gelişmesinde yol açtığı sorunları ve sonuçları değerlendireceğiz. Bilindiği gibi, Türkiye, gelişmekte olan devletler arasında nüfusu hızla artan bir ülkedir. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 13 648 270 olan ülke nüfusu, 63 yılda 4.2 kat artarak 1990'da 56 473 035'e ulaşmıştır. 1990 yılına ait nüfus piramidine göre, Türkiye nüfusunun % 35'i 0-14, % 60.7'si 15-64 yaş grubuna dahil iken, 65 ve üzerindekiilerin oranı ise % 4.3'tür. Bu oranlar Türkiye'nin nüfus kompozisyonu bakımından genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, nüfusun diğer demografik özellikleri incelendiğinde, bu durumun görüldüğü kadar iç açıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, ülke nüfusunun % 40'a yakın bir oranı bağımlı nüfusa dahildir. Ayrıca ülkede çalışma çağındaki nüfusun da önemli bir bölümü ekonomik faaliyetlere doğrudan katılamamaktadır. Bu durum, giderek uzayan ve genişleyen eğitim sürecinin, kısıtlı iş olanaklarının ve

son dönemde gündemde bulunan erken emeklilik gerçeğinin yol açtığı bir sonuçtur. Gerçekten, Türkiye'de iktisaden faal nüfus oranı 1990'da % 60.7 olup bu oran işsizlik sorununu veya üretici nüfusun üretime yeterli katkıda bulunamadığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan, ülke kalkınmasında eğitim düzeyi ve kalitesinin etkileri de gözardı edilemez. Ülkemizdeki tüm eğitim seferberliği çalışmalarına rağmen, nüfusun % 19.5'i halen okuma-yazma bilmemektedir. Bununla birlikte, gelişmenin ölçütü yüksek öğrenim gören kişi sayısı ile belirlenmesi ve Türkiye'de yüksek öğrenim görenlerin oranı sadece % 3.8 olması çok düşündürücü bir gerçeği ortaya koymaktadır (Ergene, 1990).

Sonuç olarak, özellikle 1950'li yıllardan bu yana devam eden hızlı nüfus artışı ile ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişmelere bağlı sorunlar giderek büyümektedir. Bu durum, bir yandan doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımına yol açarken, diğer yandan ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir anlatımla, hızlı nüfus artışı ülkede sosyal ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatmış, fonksiyonel olmaktan uzak, demografik nitelikli kentleşmeyi gündeme getirmiştir. Oysa bugün içinde bulunduğumuz durum, gerek doğal gerekse beşeri kaynakları en verimli ve yararlı biçimde kullanımını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca nüfus arttıkça, daha çok tüketime yönelik demografik yatırımlar yapma zorunluluğundan, sanayi yatırımları da istenildiği oranda yapılamamaktadır.

Özetle; Türkiye'de hızlı nüfus artışının devamı ve bunun belirli alanlarda yoğunlaşması bir yandan sınırlı doğal kaynakların iyiden iyiye azalmasına, hatta tükenmesine yol açmakta, diğer yandan ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma için küçümsenemeyecek bir engel oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Kalkınmasında Bir Güç Kaynağı : Nüfus?

Kalkınmada ve ülke ekonomisinin gelişmesinde elverişli doğal koşulların yanında beşeri kaynakların da önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Beşeri kaynaklar arasında, ülke nüfusu temel unsurlardan biridir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; kalkınmada esas olan nüfus miktarı değil, nüfusun nitelikleridir.

Türkiye, bilindiği üzere gelişmekte olan ülkeler içinde nüfusu hızla artan bir ülkedir. Nitekim kırsal nüfusun fazlalığı, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve yüksek doğurganlıktan ötürü, ülke nüfusu, cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne hızlı bir artış eğilimi göstermiştir.

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı itibarıyla 13 648 270 olan Türkiye nüfusu 63 yılda yaklaşık 4.2 kat artarak 1990 yılında 56 473 035'e ulaşmıştır. 1927-1990 dönemi içinde nüfusun artış hızı ortalama %0 22.7'dir (Çizelge 1).

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ülke nüfusu hızla artmakla birlikte, artış hızında sayım dönemlerine göre farklılıklar gözlenmektedir. Nitekim nüfusun artış hızı 1950 yılına kadar %0 20'nin altında iken, 1950'lerden sonra bu oran yükselerek 1950'de %0 22 ve 1960'da %0 29'a ulaşmıştır. 1960'taki artış oranı aynı zamanda Cumhuriyet döneminde ulaşılan en yüksek artış oranıdır. 1960'lı yıllara kadar nüfus artışı teşvik edilmiş, ancak bu hızlı artışın kalkınma ve gelişme temposu üzerindeki olumsuz etkilerinin ortaya çıkmaya başlaması, bu konudaki politikaların değişikliğini zorunlu hale getirmiştir. Nitekim 1960 yılından itibaren, nüfus politikasındaki değişmelerin yanısıra kentleşme sürecinin de etkileri sonucu, artış hızında nisbi bir azalma görülmüş ve 1990'da bu değer %0 22 olarak tesbit edilmiştir.

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde hala ekonomik yada politik gücün nüfus sayısına bağlı olduğu düşüncesine sahip olanlar bulunmaktadır. Nitekim rasyonel bir nüfus artışının ülke kalkınmasındaki olumlu etkileri çoğumuz tarafından bilinmektedir. Hızla artan nüfus miktarı, bir yandan ekonomik faaliyetleri, mal ve hizmetlere olan ihtiyacı artırırken, diğer yandan tüketim seviyesini de büyük ölçüde belirlemektedir.

Buna bağlı olarak, kalkınmaya hız kazandıracak yatırımların artırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı kalkınma hızından çok daha fazladır. Bu sebeble, tüketimin hızla artmasına karşılık, bu aynı zamanda, kalkınmayı sağlayacak kaynakları da kısıtlamaktadır. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı nedeniyle, artan üretimin büyük bir bölümü yaşama standardını dengelemek için harcanmaktadır. Bu durum ise, doğal olarak gelişmeyi engellemektedir. Diğer bir anlatımla, nüfus arttıkça tüketime yönelik demografik yatırımlar yapma zorunluğundan, kalkınmaya hız kazandıracak olan sanayi yatırımlarına yeterli pay ayrılamamaktadır.

Nüfus yoğunluğuna gelince; bir çok gelişmiş ülkede bu değer Türkiye'den daha yüksektir (Belçika 325, İtalya 190, Fransa 101km²/kişi). Türkiye'de ise bu değer gelişmiş ülkelere oranla düşük olup, sadece 73'tür (Çizelge 1). Buna göre nüfus yoğunluğu daha düşük olan ülkemiz için nüfus artışının ekonomiyi olumsuz etkilemeyeceği düşünülebilir. Ancak Türkiye'de nüfusun belirli alanlarda toplanmış olması, doğal kaynakların aşırı kullanımından, çarpık kentleşmeye kadar bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Örneğin, Türkiye'de hızlı nüfus artışı ülke içi hareketliliği, diğer bir ifade ile iç göçleri de arttırmıştır. Nüfusun kentlerin dar alanlarına yönelmesiyle ortaya çıkan sorunlar, sözkonusu olaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Gerçekten, Türkiye'de kentleşmenin hızlanmaya başladığı 1950'li yıllardan sonra kırsal nüfustaki oransal düşüş dikkat çekicidir. Nitekim, 1950'de % 74.9 olan kırsal nüfus oranı 1960'da % 61.5'e 1990'da ise % 56.1'e düşmüştür. Buna karşılık kentleşme oranı 1950'de % 25.0 iken 1970'de % 38.5'e ve 1980'de % 43.9'a yükselmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise, toplam nüfusun % 59'u kentlerde, % 41'i kırsal alanlarda yaşamaktadır (Çizelge 2). Ayrıca, ülkede kent nüfusunda görülen mutlak artışın kırsal alanlardan fazla olması dikkat çekicidir.

Bununla birlikte, bilindiği gibi, kentler, fonksiyon bakımından kırsal alanları tamamlayan, artan nüfus ve kırsal üretim fazlasını en iyi şekilde organize eden birimlerdir. Bu tanım ışığında, nüfusun gerçek kentli nüfus niteliğine ulaşması oranında doğal artışı frenleyen ve yaşam süresini arttıran gelişmeler beklenir. Oysa, Türkiye'de sözkonusu kentleşme olgusu fonksiyonel olmaktan uzak, demografik niteliktedir. Bugün, kentlerde bulunan nüfusumuzun önemli bir kısmı gecekonduarda, köy koşullarında, hatta daha alt standartlarda yaşamaktadır. Bu oranın bazı kentlerde (İstanbul, Ankara, İzmir..) % 60'ı bulduğu hatırlanacak olursa, problemin ciddiyeti daha iyi ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte, kır-kent ilişkilerindeki bu hızlı gelişme başlangıçta, sağlık hizmetlerinin iyileşmesini, ulaşım ve ticaretin gelişmesini ve bu yolla üretim hacminin büyümesini sağlamıştır. Ancak, özellikle 1960'lı yıllardan sonra tarımsal üretim ile artan nüfus oranı arasındaki dengesizlik hızla büyümüş ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Bu durum, bir yandan doğal kaynakların aşırı kullanımına yol açarken, diğer yandan ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, 1975-1990 dönemi içinde buğday üretimi hiç bir yıl 20 milyon tonu aşmamıştır (Türkiye İstatistikleri, D. İ. E, 1994). Hatta zaman zaman ülke, buğday ithal eder hale gelmiştir. Oysa, aynı dönem içinde Türkiye'de nüfus 40 milyondan yaklaşık olarak 60 milyona ulaşmıştır. Özetle, buğday üretimindeki % 6'lık artış, nüfus artış hızının çok gerisinde kalmıştır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka konu, nüfus artışındaki hıza tezat oluşturan kısıtlı iş olanaklarının yol açtığı işsizlik sorunudur. Nitekim, Türkiye'de çalışma çağındaki nüfus oranı toplam nüfusun % 60'ı kadardır. Bu oran, ülkemizde bir istihdam sorununun varlığını gösterir. Örneğin; çalışma çağındaki nüfus oranınının 1955'te % 83.7'den (Ergene, 1990) bugün % 60.7'a (1990) düştüğü de bilinmektedir (Çizelge 3). Ancak hemen belirtmek gerekir ki çalışma çağındaki nüfusun da tamamı iktisaden faal değildir.

uygulanmasına ve yaygın bir biçimde aile planlaması uygulamalarına gereksinim vardır.

Bununla birlikte, yine, nüfus artışının en önemli etkilerinden biri de doğal kaynaklar üzerine yaptığı baskıdır. Hızlı nüfus artışının gereksinimlerinin aynı oranda karşılanabilmesi, şüphesiz, ülkenin varolan doğal kaynaklarının imkanlarına bağlıdır. İşte, sınırlı doğal kaynaklar ile artan nüfus arasındaki dengenin kurulabilmesi yada nüfusun doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi için öncelikle, kaynakların savurganca kullanımının engellenmesi gerekmektedir. Nitekim, sosyal ve ekonomik sorunların gündemden inmediği bugünlerde doğal kaynakların kullanımına ilişkin tavır, bir bakıma, çözümde düğüm noktasını oluşturacaktır. Bilindiği gibi, ülke kaynaklarından yararlanmanın ölçüsü, onları işleten ve kullanan insanların bilgisi, kültür seviyesi, kısacası nüfus kalitesi ile ilgilidir. Bu nedenle, kaynaklardan elde edilecek gelirin bir kısmının eğitim, sağlık gibi sosyal alt yapı hizmetlerine kaydırılması gerekmektedir. Çünkü, bugün içinde bulunduğumuz durum, gerek doğal gerekse beşeri kaynakların en verimli ve yararlı biçimde kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de bugüne kadar izlenen kentleşme süreci göstermiştir ki, Türkiye’de kentsel büyüme, gelişmiş ülkelerdeki ağır ve düzgün büyümeden farklı olarak çok daha hızlıdır. Nitekim 1927’de sadece % 27 olan kent nüfusu 1980’li yıllarda % 44’e ulaşmıştır. 1980-1990 döneminde köylerin il ve ilçe merkezlerine dahil edilmesi ile kentleşme hızı daha da büyümüştür. Bu hızlı kentleşme ise, daha önce sıkça bahsedildiği gibi, gecekondu mahallelerinden ulaşım, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki aksaklıklardan çevre kirliliğine kadar birçok problemin başlangıç noktası olmuştur. O halde öncelikle kente olan bu akının durdurulması gerekmektedir. Ama nasıl ? Bunun için önce, teknolojik imkanlardan yararlanarak tarımsal ürün çeşidinin çeşitliliği sağlanmalıdır. Ayrıca, yine tarım topraklarının veriminin artırılması için yoğun tarım metoduna hızla geçilmesi ve özellikle ticari değeri yüksek endüstri bitkilerinin ekimine ağırlık verilmesi, bu yoldaki çalışmalara katkıda bulunacaktır. Böylece bir taraftan kırsal alanların yerinde kalkınması sağlanacak, diğer taraftan kente olan göç akını yavaşlayacaktır.

Bu arada, sözkonusu hızlı nüfus artışının sonuçlarından bir diğeri de işsizlik ve mevcut işgücünün dengesiz istihdamından kaynaklanan sorunlar olduğunu daha önce ifade etmiştik. Türkiye’nin genç bir işgücü potansiyeline sahip olmasına rağmen işsizlerin de büyük bir kısmının 15-34 yaş grubunda olması dikkat çekicidir. Ayrıca işsiz konumundaki kişilerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü bize işsizlik ve eğitim yetersizliği arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle bir an önce çalışma çağındaki nüfusun, gerçek

anlamda üretime katılımı sağlanmalıdır. Son olarak, nüfusun kalite ve nitelik bakımından yükseltilmesinin eğitimle yapılabileceği unutulmamalı ve zaman kaybedilmeden uygulamaya geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

- BAŞOL, K. (1989) : *Demografi* (Beşeri kaynaklar ve gelir dağılımı), İhlas Matbaacılık, İzmir
- BAŞOL, K. (1994) : *Doğal Kaynaklar Ekonomisi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- EKİN, N. (1974) : “ Türkiye’de faal nüfus, istihdam ve işsizlik” Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, cilt 6, sayı 1-2, Ankara
- ERGENE, Cemil (1990) : *Nüfus ve Nüfus Artışı*, T. C. Başbakanlık D. İ.E. Sosyal İstatistikler Dairesi, 1990
- GÜVENÇ, B.- SHORTER F.C. (1971) : *Türkiye Demografyası*, Hacettepe Üniv.Yay. no. D-13, Ankara
- KOÇMAN, A. (1997) : “Türkiye’de Yerleşim, Nüfus ve Doğal Kaynaklar”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 32, s. 1-10, İstanbul
- OKYAR, O. (1974) : “ Türkiye’de nüfus ve iktisadi büyüme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 6, sayı 1-2, Ankara
- SHORTER F.C. (1983) : *Türkiye’de Nüfus Artışı* (1935-1975), Yurt Yayınevi, Ankara
- TANDOĞAN, A. (1994) : *Türkiye Nüfusu*, Eser Ofset Matbaacılık Yay. San., Trabzon
- TANKUT, G. (1991) : “Nüfus, şehirler, çevre”, Dünya Nüfus Günü Toplantısı’nda (11 Temmuz 1991) sunulan bildiri, Türkiye Çevre Vakfı Yay., İstanbul
- TANYERİ, İ. (1991) : “Nüfus artışı, iktisadi gelişme, doğal kaynaklar ve çevre”, Dünya Nüfus Günü Toplantısı’nda (11 Temmuz 1991) sunulan bildiri, *Türkiye Çevre Vakfı Yay.*, İstanbul
- TUNÇDİLEK, N. (1967) : *Türkiye İskan Coğrafyası* (Kır İskanı- Köyaltı İskan şekilleri), İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları : 1285, İstanbul
- D.İ. E. Türkiye İstatistikleri 1976,1982,1994, Ankara

Sayım yılı	Nüfus miktarı (milyon)	Yıllık artış oranı (%)	Yoğunluk (km ² /kişi)
1927	13,6	18
1940	17,8	19	23
1950	20,9	22	27
1960	27,7	29	36
1970	35,6	25	45
1980	44,7	21	58
1990	56,5	22	73

Çizelge 1. Türkiye'de nüfus miktarı, artış hızı ve yoğunluğu (1927-1997)

Kaynak : T.C. Başbakanlık D.İ.E. Nüfus İstatistikleri

Yıllar	Kırsal nüfus	%	Kentsel nüfus	%
1927	10 342 391	75.8	3 306 000	24.5
1950	15 702 851	74.9	5 244 000	25.0
1970	21 914 075	61.5	13 691 000	38.5
1980	25 091 950	56.1	19 645 000	43.9
1990	23 146 684	41.0	33 326 351	59.0

Çizelge 2. Türkiye'de kırsal ve kentsel nüfusun dağılımı (1927-1997)

Kaynak : T.C. Başbakanlık D. İ. E. Sosyal İstatistikler Dairesi, Cemil Ergene, Nüfus ve nüfus artışı, 1990 ve 1997 D.İ.E. Nüfus Sayım Sonuçları

Yaş grupları	1970	%	1980	%	1990	%
0 - 14	14 878 000	41.8	17 243 000	38.6	19 765 562	35.0
15 - 64	19 152 800	53.8	24 987 300	55.9	34 279 133	60.7
65 +	1 566 400	4.4	2 011 500	4.5	2 428 340	4.3
Toplam	35 600 000	100	44 700 000	100	56 473 035	100

Çizelge 3. Türkiye'de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (1970-1990)

Kaynak : T. C. Başbakanlık D. İ. E. Nüfus İstatistikleri, 1970, 1980, 1990.

yıllar	İktisaden faal nüfus	%	İktisaden faal Olmayan nüfus	%	bağımlılık oranı (%)
1955	12 205 272	83.6	2 384 271	16.4	71,3
1970	15 118 887	64.9	8 161 229	35.1	85,9
1990	24 726 601	60.6	16 030 516	39.4	64,7

Çizelge 4. Türkiye'de iktisaden faal nüfus durumu ve bağımlılık oranı (1955-1990)

Kaynak : T. C. Başbakanlık D. İ. E. Nüfus İstatistikleri

Okuma-yazma bilenler		Okuma- yazma bilenler					
Yıllar	Okuma-yazma bilmeyenler	Toplam	Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	Bir öğrenim kurumundan mezun olanlar			
				ilkokul	ortaokul	lise	yüksek okul
1970	miktar	16 455 525	6 022 187	8 346 488	1 047 113	763 756	275 981
	oran	56.2	36.6	50.7	6.4	4.6	1.7
1980	miktar	25 311 211	6 213 005	14 215 730	2 137 065	1 901 623	843 788
	oran	67.5	24.5	56.2	8.4	7.5	3.3
1990	miktar	39 555 483	7 843 702	22 681 303	3 714 984	3 818 149	1 497 345
	oran	80.5	19.8	57.3	9.4	9.6	3.8

Çizelge 5 . Türkiye nüfusunun öğrenim durumu (1970 - 1990)

Kaynak : T. C. Başbakanlık D. İ. E. Sosyal İstatistikler Dairesi, Cemil Ergene, Nüfus ve nüfus artışı, 1990